

## НОМАДИЧНІ ПРАКТИКИ ВАГАНТИЗМУ ЯК ЗАСІБ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

**КНИШ Інна Василівна**

*Національна академія управління  
д-р.філос.н., професор кафедри соціально-  
гуманітарних дисциплін та іноземних мов  
(м. Київ, Україна)*

У XV-XVI століттях з'являються так звані мандрівні дяки та світські майстри грамоти, тобто ваганти (подібні, на нашу думку, до номадів). Їх поява пов'язана з тим, що на хуторах не було церков, а отже, і шкіл. Українські ваганти-номади, які навчались у західноєвропейських університетах, повертаючись на батьківщину, шукали можливість працевлаштуватись і зрештою взяли на себе велику культурницьку місію, організовуючи пересувні школи для простолюду.

У XVII-XVIII століттях феномен вагантизму на українських теренах пережив «друге народження» й доречно зауважити, що українські мандрівні дяки були не тільки носіями, а й творцями культури.

До беззаперечних здобутків українських вагантів-номадів можна віднести освітньо-виховну спадщину та культурницьку діяльність Миколи Гоголя (1809–1852), Григорія Сковороди (1722–1794), Тараса Шевченка (1814–1861) та ін. Потрібно відразу зазначити, що їх розділяло майже століття, але ми вдалися до спроби розглянути роль номадичних практик вагантизму щодо самореалізації Григорія Сковороди.

За часів навчання в Києво-Могилянській академії (1744–1750), яка завдяки впровадженню в навчальний процес ідей раннього Просвітництва за рівнем освіти не поступалася кращим університетам Західної Європи [2, с. 271–272, 278], Григорій Сковорода належав до «жебракуючої братії». Оскільки його сім'я не могла надати фінансової підтримки, він був змушений дбати про себе сам, приєднавшись до товариства мандрівних студентів і дяків. Згодом мандрівка стала способом його існування, маніфестацією відмови від гонитви за матеріальним благополуччям, «тихою місцинкою», де з людини вичавлюють абсолютну покірність як плату за добробут. Це ціна, яку він відмовився сплатити за викладацьку працю в Переяславському та Харківському колегіумах, життя при царському дворі тощо.

Отже, Григорієві Сковороді змалку довелося самому заробляти собі на життя. Постійні переміщення змушували його вести номадичне життя в пошуках засобів до існування.

Григорій Сковорода як філософ *створив власну модель життя*, подавши приклад мудрого вчителя. Він не схвалював традиційну освітньо-виховну систему, поширену в тогочасних навчальних закладах, постійно перебуваючи в *номадологічному пошуку нового*. Передусім Григорій Сковорода розмірковував про те, як і чому вчитель має навчати молодь, щоб наставити її на шлях істини та щастя, переймався питаннями впровадження нових методів і технологій, а також стосунками в системах «учитель – учитель», «учитель – учень (студент

(спудей)»), «учень (студент (спудей) – учень (студент (спудей)» та «батько (мати) – батько (мати)», «батько (мати) – дитина», «дитина – дитина».

За часів, коли Григорій Сковорода викладав поетику і «добронравіє» в Харківському колегіумі (1759–1768), його колегами були здебільш кияни, які відчутно оновили навчальний процес. Учні поважали Григорія Сковороду, тому що їхні навчальні досягнення він оцінював диференційовано й об'єктивно. Як засвідчує список учнів «школи синтаксими» 1763 року, він давав їм промовисті оцінні характеристики: «весьма остр», «остр», «звѣрок острой», «горазда понят», «очень понят», «весьма понят», «не понятен», «не годен», «не очень понят», «весьма не понятен», «туповат», «туп», «очень туп», «самая бестолковица» [5, с. 281–286], що перегукуються із сучасною шкалою оцінювання знань, умінь і навичок школярів та студентів [3, с. 80-89].

На протигагу учнівському визнанню та любові чимало колег, насамперед учитель риторики Михайло Шванський, ректор Іван (Іринарх) Базилевич, єпископ Никодим Сребницький, недооцінювали Григорія Сковороду та відчували до нього неприязнь через інноваційну освітньо-виховну діяльність. Так, учень і біограф славетного українського філософа Михайло Ковалинський із цього приводу згадував: «Сковорода, маючи ґрунтовні й обширні знання в науках, ніж ті, які тоді були в училищах провінційних, написав роздуми про поезію і керівництво до мистецтва таким новим образом, що єпископу це вдалося дивним і несообразним попередньому старовинному звичаю. Єпископ наказав перемінити і викладати по-тодішньому звичайному образу вчень» [4, с. 441]. Проте Григорій Сковорода продовжував викладати поетику за власною програмою, зауважуючи, що вона слухна, адже натхненна природою цього різновиду мистецтва, і він цілком покладається на присуд знавців. На завершення поет додав латинську приказку: «Одне діло пастирський жезл, а інше – пастуша сопілка» («Alia res sceptrum, alia plectrum») [цит. за : 8, с. 170]. Розгніваний єпископ відповів: «Обманець не сяде в середині дому мого, і міцно не стане навпроти очей моїх неправдомовець» (Псал. 100 (101):7) [1, с. 675], і незабаром Григорій Сковорода «вигнан був з училища переяславського» [4, с. 441].

Навесні 1762 року Григорій Сковорода, на кілька тижнів прибувши до Харкова, почув від знайомого протоієрея Петра Ковалинського схвальні відгуки про його племінника Михайла. Він спеціально вирушив до Харківського колегіуму, щоб познайомитися з ним, і з 1 вересня 1762 року почав викладати в класі синтаксими, а також екстраординарний дворічний курс грецької мови. Навколо Григорія Сковороди відразу ж, подібно до неоплемені, згуртувалися шанувальники: Яків Правицький, Василь Білозерський, Микола Заводовський, Михайло Ковалинський зі своїм молодшим братом Григорієм, Яків Єнкевич та ін. Саме за дружбу з Михайлом Ковалинським Григорія Сковороду почали цькувати, і переслідування, яких він зазнав у колегіумі, вельми нагадують сучасні номадичні практики мобінгу (*знуцання*, від англ. *mob* – юрба).

Після смерті Йоасафа Миткевича на посаду білгородського й обоянського єпископа було призначено Порфирія Крайського, який не належав до кола прихильників філософа. Викладачі колегіуму влаштували пишну зустріч на честь прибуття владики до Харкова з інспекцією, проте Григорій Сковорода

рішуче відмовився брати в ній участь. «Для шляхетної людини, – зауважив філософ, – ніщо не є таким тяжким, як пишний бенкет, особливо коли на ньому перші місця посідають дурномудрі» [6, с. 63]. Оскільки дійшло до звинувачень у ересі та моральній розбещеності, він припинив зустрічатися з Михайлом Ковалинським, перервав листування з ним і знайшов своє покликання в мандрах.

Як бачимо, Григорій Сковорода на освіту заробляв самотужки і навчався в Україні, його намагалися седентаризувати – імператриця Катерина запрошувала до свого двору, а його творчість була присвячена освітній справі та викриттю суспільних вад. Дуже цікавою є думка Григорія Сковороди щодо необхідності об'єднання європейських учених заради створення своєрідного осередку – «Горньої республіки» [7, с. 47], в якій вони нарешті зможуть самореалізуватися, схожому на сучасне неоплем'я. На жаль, за часів життя Григорія Сковороди, як і згодом, таких можливостей в Україні не було. Але із здобуттям незалежності ситуація почала радикально змінюватись. Так лірники, кобзарі, каліки та просто мандрівники, торуючи биті українські шляхи, формували народну культуру в самому ж народі, середовищі, взорованому на традиції.

Усвідомлення власної невідповідності світові, де панує матеріальне, змушувало Григорія Сковороду тікати від нього, тобто *для нього мандри стали вільним вибором* (у точці біфуркації), що вповні відповідало його самоусвідомленню та самореалізації. Тут ставали на заваді некомпетентні чиновники, які вже за тих часів застосовували номадичні практики, подібні до мобінгу, постійно нагадуючи їм про їхній соціальний стан та «непотрібність світові і часові», а також усіляко перешкоджаючи їхній інноваційній культурницькій, освітній і філософській діяльності.

Можна впевнено констатувати, що Григорій Сковорода *був людиною, яка значно випередила свій час за способом життя і мислення*. Це засвідчив і Михайло Ковалинський, узагальнивши життєві пошуки та прагнення свого вчителя: «Не визначивши себе з жодним станом, поклав він твердо в серці своїм оздобити своє життя стриманістю, задоволенням малим, цнотливістю, лагідністю, трудолюбством, терпінням, благодушністю, простотою звичаїв, чистосердечністю та залишити всі шукання суєтні, всі турботи любостяжання, всі труднощі в осягненні зайвого. Таке самовідречення наближало його успішно до любомудрія (філософії)» [4, с. 465].

### ***Література:***

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. проф. І. Огієнка. Київ: Українське біблійне товариство, 2003. 1375 с.
2. Київська Академія – місце формування Сковороди : зб. наук. праць / наук. ред. В. Нічик. Київ : Наук. думка, 1992. 320 с.
3. Книш І. В. Вплив голіїв на розвиток освіти України XV–XVIII століття. Практична філософія. 2018. № 4 (70). С. 82–87.
4. Ковальнській Г. Жизнь Григорія Сковороды. Сковорода Г. С. Повне збір. тв. : у 2 т. / редкол. : О. І. Білецький, Д. Х. Острянин, П. М. Попов ; упоряд. І. А. Табачников, І. В. Іваньо. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 2. С. 439–476.

5. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори. Київ : Абрис, 1994. 288 с.

6. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди [та ін.]. Едмонтон ; Торонто : Вид-во Канад. ін-ту укр. студій ; Харків : Майдан, 2011. 1398 с.

7. Сковорода Г. С. Книжечка о чтении священного писания, нареченная жена Лотова. Повн. збір. тв. : у 2 т. Т. 2 / редкол. : О. І. Білецький, Д. Х. Острянин, П. М. Попов ; упоряд. І. А. Табачников, І. В. Іваньо. Київ : Наук. думка, 1973. 576 с.

8. Шевчук В. О. Із вершин та низин : книга цікавих фактів із історії української літератури. Київ : Дніпро, 1990. 446 с. (Цікаве літературознавство).

**КОВАЛЕНКО Єлізавета,**  
*студентка агробіологічного факультету*  
**Науковий керівник: Гейко С.М.**  
*кандидат філософських наук, доцент,*  
*Національний університет біоресурсів*  
*і природокористування України*  
*(м. Київ, Україна)*

## **ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ НАЦІЇ**

У сучасних умовах розвитку українського суспільства особливої уваги заслуговує проблема взаємозв'язку та взаємозумовленості суспільної моралі й духовності. Надзвичайно актуальною вона є в освітній сфері, адже завдання системи вищої освіти не обмежується засвоєнням відповідних професійних знань чи вмінь. Передусім, система вищої освіти має зосередитися на формуванні цілісного ціннісного світогляду сучасної молоді. Тому реалізація головних засад духовної культури у педагогічному колективі закладу вищої освіти на зовнішньому рівні сприяє формуванню його позитивного іміджу, а на внутрішньому – утворює систему духовно-моральних цінностей спільноти не тільки викладачів, а й студентів, що трансформуються в духовні цінності кожної особистості.

Національна система виховання є складовою і невід'ємною частиною життєздатності, життєтворчості рідного народу. Якщо національна система виховання переобтяжена абстрактними ідеями, знаннями і вони не набувають конкретної національної реальності та форми, такий зміст освіти втрачає свою виховну функцію і, як правило, не перетворюється в погляди, переконання, якості характеру особистості, а, отже, якості підрастаючих поколінь, усього народу. Така система виховання втрачає національний зміст і характер, позбавляється життєздатності, тобто можливості розвиватися і самовдосконалюватися.